

Budapesti Levéltári Mozaikok

2022/1. szám (régi sorozat 58. szám)

DOI: 10.56045/BLM.2022.1

ISSN: 2939-6921

URL: <http://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2022/02/07/leveltari-mozaikok-58/>

NAGY JÁNOS

Pest város epreskertjei nyomában

A Terézváros központjában található, 1883-tól képzőművészeti mesteriskolával és műteremlakásokkal beépült és részben felparcellázott Epreskert nevében máig őrzi Pest szabad királyi város egykori epreskertjének emlékét. A Mária Terézia és II. József gazdaságpolitikája jegyében a selyemtermelés alapanyagául szolgáló selyemgubó készítéséhez elengedhetetlen és országszerte telepített eperfák a XX. század közepéig a magyar tájkép elmaradhatatlan elemének számítottak, mára viszont teljesen eltűntek köztereinkről, kertjeinkből. Jelen írás a Pest város gazdálkodásában marginális szerepet játszó, de városképi és városszépítési szempontból annál jelentősebb, 1771-ben létrehozott és többször áthelyezett pesti epreskertek történetébe enged bepillantást.

Kulcsszavak: *Pest, epreskert, selyemhernyó tenyésztés, Józsefváros, Boráros János, Városerdő*

A hétéves háború (1756–1763) befejezését követően, Mária Terézia nekikezdett a katonai kiadások miatt eladósodott Habsburg Monarchia pénzügyi helyzetének konszolidálásához, amelynek fontos eleme volt a Magyar Királyság anyagi teherbíró képességének növelése. Míg az osztrák örökös tartományok manufaktúra iparának növekedése az 1760-as években újabb fokozatra kapcsolt, addig a Magyar Királyság iparának, és kereskedelmének fejlesztése csak korlátozottan, a Lajtán túli tartományok iparának sérelme nélkül valósulhatott meg, illetve szerepe ipari nyersanyagok, esetleg félkész áru előállítására korlátozódott.¹ A selyemtermeléshez szükséges természeti adottságok itt kedvezőbbek voltak, mint a zordabb éghajlat-, és talajadottságokkal rendelkező cseh-osztrák tartományokban.² Az uralkodó már 1763. május 9-én utasítást adott kézjegyében (*Handbillet*) a selyemtermelés magyarországi fejlesztésére, amelynek elősegítésére elrendelte, hogy minden nagyobb kamarai uradalomban létesítsenek epreskertet.³ A hazai termelés fellendülését a protekcionista gazdaságpolitika is segítette, amely behozatali tilalommal sújtotta a külföldi selyemárakat.⁴ A selyemgubókészítéstől a kormányzat képviselői azt várták, hogy az annak mikéntjét elsajátító lakosság számára jövedelmező mellékkeresetet biztosít, így hosszú távon növeli adózó-képességüket.

A bácskai és szlavóniai kamarai birtokokon elért sikereken felbuzdulva a magyarországi törvényhatóságokat, így a szabad királyi városokat az uralkodó 1765-től kötelezte arra, hogy segítsék elő a selyemtermelés helyi meghonosítását, és a selyemgubók mennyiségéről, a telepített eperfák számáról is évente táblázatos kimutatásokat küldjenek el a Helytartótanácsnak.⁵ Annak, hogy az uralkodói rendelet Pest városát is megmozgatta, az első levéltári nyoma a kormánysszervek felszólítására válaszképpen a városi tanács által megfogalmazott 1768. május 14-én írt jelentés. E szerint Pest városának még nincs saját epreskertje, noha ennek megvalósítására 1756 körül egy bizonyos Máté kapitány – a város dunai szigetét javasolva helyszíneként – már tervezetet is készített.⁶ A magisztrátus azzal védekezett, hogy lakói a gubókészítéshez nem értenek, a város határában nincs alkalmas termőtalaj és terület az ültetvény számára.⁷ Ennek ellenére a Magyar Udvari Kamara utasítására a város saját házipénztára (*cassa domestica*) terhére megkezdte az eperfacsemeték beszerzését és lakosoknak való ingyenes kiosztását, akik ezeket a házaik előtt, kertjeikbe, majorságaikba ültették.⁸ A szükséges gyakorlati és elméleti ismeretek terjedését a kormánysszervek által az egyes városoknak és vármegyéknek küldött nyomtatott tájékoztatók segítették, így Sollenghi Károly, itáliai származású, Eszéken működő országos selyeminspektor könyve.⁹

¹ Eckhart 1922. 119–120. p.

² Kósa 1939. 125–126. p.

³ ÖStA FHKA KU, Kt. 432., Fasc. 7., subdiv. 3., No. 27. Mária Terézia gróf Johann von Herbersteinnek, a bécsi Udvari Kamara elnökének. Bécs, 1763. május 9.

⁴ Erre jó példa: BFL IV.1202.c Int. a.a. 4763. Magyar Királyi Helytartótanács rendelete. 1772. április 2.

⁵ Takáts 1994. 168. p.

⁶ Ez a terület feltehetőleg a mai Népszigettel azonos. Az eredetileg Káposztásmegyérhez tartozó sziget északi részét 1748-ban vásárolta meg Pest városa. Erre: Nagy 1975. 70., 288. p.

⁷ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4364. Pest város tanácsának válaszfogalmazványa a Magyar Udvari Kamara és a Helytartótanács számára. 1768. május 14.

⁸ Uo. 1768. július 1. A Magyar Udvari Kamara rendelete. Másfél év múltán, 1768. október 8-án a város már arról ad hírt, hogy az elővárosokban, kertekben 278 nagyobb és 174 kisebb eperfa található.

⁹ Uo. A Helytartótanács 1768. március 3-i rendeletének melléklete.

1. kép. Sollenghi Károly: *Uj-modi magyar selyem-ruha, az az: magyar, és hozzá-tartozandó országoknak a' selyem-ereztő bogárákból következő külön (!) hasznok, és gyarapítások* (Pozsony, 1770), címlap.

Az epreskert számára a tanács a Hatvani kapun kívül, a Szent Rókus-kápolnával szemközti téglavető céljára a pesti Invalidus Háznak bérbe adott és annak tisztjei által használt területet jelölte ki, ám annak visszaváltása a katonaság ellenállásába ütközött.¹⁰ A másfél éves huzavonát követően szállt vissza a nevezett 50 öl széles és ugyanekkora hosszú telek a városra, ahol a magisztrátus 1771. november 4-i tanácsülési határozatával létrehozta a városi epreskertet,¹¹ városi selyeminspektorrá a Magyar Kamara által korábban javasolt Lechner (máshol Lakner) Lászlót nevezte ki évi 200 forint fizetéssel.¹² A fennmaradt adatok szerint a selyeminspektor az itteni régi téglavetői házban kapott szolgálati lakást.¹³

¹⁰ Uo. A városi tanács levélfogalmazványa a Helytartótanácsához. 1770. augusztus 18., illetve ennek válasza: 1770. december 3., a város viszontválasza: uo. 1771. január 26.

¹¹ BFL IV.1202.a 34. köt. 337–338. p. A város epreskertjéről először egy 1771-es országos összeírás tájékoztat: Illéssy 1897. 328. p. Illéssy már ismert közlésével ellentétben az 1975-ben megjelent Budapest története vonatkozó kötet tévesen az 1770-es évek végére teszi az epreskert létesítését: Nagy 1975. 63. p.

¹² BFL IV.1202.c Int. a.a. 4364. A városi tanács válaszfogalmazványa a Helytartótanácsához (1772. január 18.). Lakner személyét 1771. július 16-án a Magyar Kamara rendeletben ajánlotta a város figyelmébe: Uo. 1771. július 16-i rendelet. Később a selyeminspektorok fizetését 150 forintra csökkentette a város.

¹³ BFL IV. 1202.pp 9. tétel. 6. altétel. No. 4. „Jegyzék a régi Hatvani-vonalon kívül levő epreskert és erdő művelési költségeiről” (1793. december 23.)

2. kép. A Rókus kórház telkének befejezetlen térképvázlata, rajta C-vel jelölve a régi epreskert, 18. század vége. ([BFL XV.16.b.226/45](#))

A fennmaradt tabellák alapján a város 1772-ben már 3706 fával rendelkezett. A kimutatások szerint az előző év termése 13 font selyem volt Pesten. Ez részben a városi kertből, részben a lakosok által beváltott selyemgubóból származott. Az előállított selyem mennyisége rövid időn belül sokszorosára nőtt: a jelentések 1773-ban már 55, 1775-ben 103, 1777-ben 342 font selyem termeléséről adtak hírt. 1786-tól a táblázatok már egy újabb kertet is feltüntetnek, a Kecskeméti kapun kívüli régi temetőnél fekvőt, amelyet a város terjeszkedése miatt csak rövid ideig művelhettek.¹⁴ A két epreskertben összesen található fák száma 1787-ben már 15 872 volt.¹⁵ A nyersselyemnek az 1780-as évektől megszületett a helyi fellevevőpiaca: a legtöbb selymet a hatóságok által megszabott áron az óbudai selyemmanufaktúrák, illetve Pest városában a Valero Tamás és István alapította, valamint a rövid ideig fennálló Lenner Tóbiás-féle selyemfonoda vásárolta fel.¹⁶ A lakosság körében hiányzó ismereteket az időközben elhunyt Lechner Lászlót 1785-től váltó Stolz János selyeminspektor szemléltető előadásokkal igyekezett pótolni, javasolta az iskolai tanítók selyemtermelési ismeretekbe való bevezetését és a diákok tananyagába való beépítését.¹⁷ A selyeminspektor a legtehetségesebb tanítványok között uralkodói rendeletre 1 dukátos pénzjutalmat osztott,¹⁸ de ezzel sem tudta a lakosokat érdekeltté tenni a termelésben: a városban a kereskedelem, ipar és a földművelés is jobb kereseti lehetőségeket nyújtott, mint a csekély beváltási árú selyemgubó termesztése. Gyakori panasz,

¹⁴ BFL IV.1202.c Int. a.m. 993. Stolz János 1786. évi jelentése. Ez a II. József rendeletére felszámolt temető a mai Kálvin tér és Lónyay utca sarkán állt.

¹⁵ BFL IV.1202.c Int. a.m. 1564. 1787. évi terméseredmények táblázata.

¹⁶ BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. I. Stolz János városi selyeminspektor jelentése. 1788. december 13.; az 1785. évi pesti manufaktúra-összeírás: BFL IV.1202.k 10. nagydoboz. Gyárákra, manufaktúrákra vonatkozó iratok.

¹⁷ Stolz János pesti polgárcsaládba született, később Ócsán lett postamester. Autodidakta módon, szakkönyvekből tanulta ki a selyemkészítést, Ócsán a Teleki grófok, majd több módos pesti polgár (így Hülfő Bálint pesti bíró) epreskertjét is ő telepítette, tanácsokat adott a selyemgubó készítésével kapcsolatban. Tisztségét 1802-ig töltötte be. Életére: BFL IV.1202. k Selyemtermelés, selyemhernyó tenyésztés. A városi tanács feliratának fogalmazványa és az ehhez tartozó mellékletek. 1785. október 21.

¹⁸ BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. A pesti kamarai adminisztráció rendelete. 1787. november 30.

hogy a pestiek ugyan elültették a hatóságoktól kapott eperfákat, de nem fogtak selyemhernyó tenyésztésbe, ezért ezeket a lakosokat arra kötelezték, hogy a termett és lemetszett eperfalombokat adják át gubókészítésre is vállalkozó lakosoknak.¹⁹ A saját kertjeikben selyemgubót termelő és a selyeminspektor tanfolyamára járó pestiek között feltűnően sokan voltak a nők, polgárfeleségek.²⁰

3. kép. Balla Antal: Pest belterületének kataszteri 1785. évi térképének részlete, a Rókus-kápolna, a téglavető és az epreskert ábrázolásával (BFL XV.16.b.221/1)

A Józsefváros házainak és majorságainak terjeszkedésével a régi epreskert a városfejlődés gátjává vált, ezért határozta el a városi tanács 1793 decemberében a kert áthelyezését és a régi kert területének árverés útján történő eladását.²¹ A kiküldött tanácsnokok új helyszíneként az ún. Városerdő térnek nevezett térséget javasolták,²² ahol már állt egy szoba-

¹⁹ BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. I. Stolz János városi selyeminspektor tervezete a selyemtermelés fellendítésére. 1788. december 5.

²⁰ Stolz 1788. évi tanítványai mind nők voltak (11-en), és Stolz selyeminspektori posztra való ajánlói között több polgárásszony nevét találjuk, akik maguk is telepítettek kertjükbe eperfákat és foglalkoztak selyemhernyó tenyésztéssel. Tanítványai névsorát lásd: BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. Stolz János inspektor jelentése, 1788. december 13. (B. melléklet).

²¹ BFL IV. 1202. pp 9. tétel, 6. altétel, No.4. 1793. december 18-i tanácsülési jegyzőkönyv kivonata (Boráros János és Pasquall Antal 1793. december 27-i jelentésének melléklete). A kiürített telket 1795. május 30-i tanácsülési határozat (2207/1795.sz.) szerint értékesítése megtörtént, a telket Kemnitzer János vette meg. Erre: BFL IV.1202.a 76. kötet. 752. p.

²² Ez a Terézvárosban a mai Epreskert területén, de annál nagyobb területet jelentett.

konyha-kamrás beosztású ház, amely véleményük szerint a csősz lakásául szolgálhatna. A terület alkalmasságát az eperfa telepítésre az is bizonyította, hogy állt már itt néhány magányos eperfa. A szükséges kút fúrása, a terület körbeárkolása mellett szükség volna egy vízelvezető árok ásására, amely a terület középső részén levő felhalmozódó belvíz levezetésére szolgálna – állt a kiküldött biztosok jelentésében.²³

Az áttelepítést a tanács 1794. január 15-i határozatában rendelte el, ennek költségeit pedig az itt található facsemeték kiárúsításából gondolta fedezni.²⁴ A költöztetés lebonyolításában és az epreskert következő évtizedeinek történetében kiemelkedő szerepet játszott Boráros János (1756–1834) városbíró, aki hivatali pályája során végig szívén viselte a kert fejlődését.²⁵ Az 1797. évi táblázat már 3500 darab egy-, 2100 darab kétéves fát mutatott ki a kertben.²⁶ A tereprendezés még évekig eltartott, ekkorra a Városerdő területéből a polgárság számára kiszakított szőlőskertek vették körbe az epreskertet, amelynek a tanács véglegesen 1800-ban 6000 négyszögölben jelölte meg a területét, és ekkor határozott kút létesítéséről, továbbá egy új csősz- vagy kertészház felépítéséről.²⁷ E ház felépítéséből adódó túl magasra taksált költségvetést és tervet végül a véleményezési jogkörrel rendelkező Gazdászati Bizottmány költségkímélési okokból nem támogatta,²⁸ csak egy szerszámos kamra létesítését javasolta. A végső szót kimondó tanács így három év huzavona után csak a már meglevő épület használható állapotba hozásához járult hozzá.²⁹ Az épület műszaki állapota a sokáig halogatott kivitelezés idejére annyira leromlott, hogy 1804-ben a már meglevő házat lebontották és új helyre áthelyezve a városi kőbányából hozott kőből építették újjá.³⁰

²³ BFL IV. 1202. pp 9. tétel, 6. altétel, No.4. Boráros János és Pasquall Antal 1793. december 27-i jelentése.

²⁴ BFL IV. 1202.a 74. kötet. 54. p. 1794. január 15., 252-253.p. 1794. március 12. Az áthelyezésről szóló tanácsi határozatot említi: Gárdonyi 1930. 153. p.

²⁵ Ő kezdeményezte ugyanebben az időben a szomszédos Városliget közparkká alakítását is: Katona 2000. 54–55.p.; Siklóssy 2015. 178–179. p.

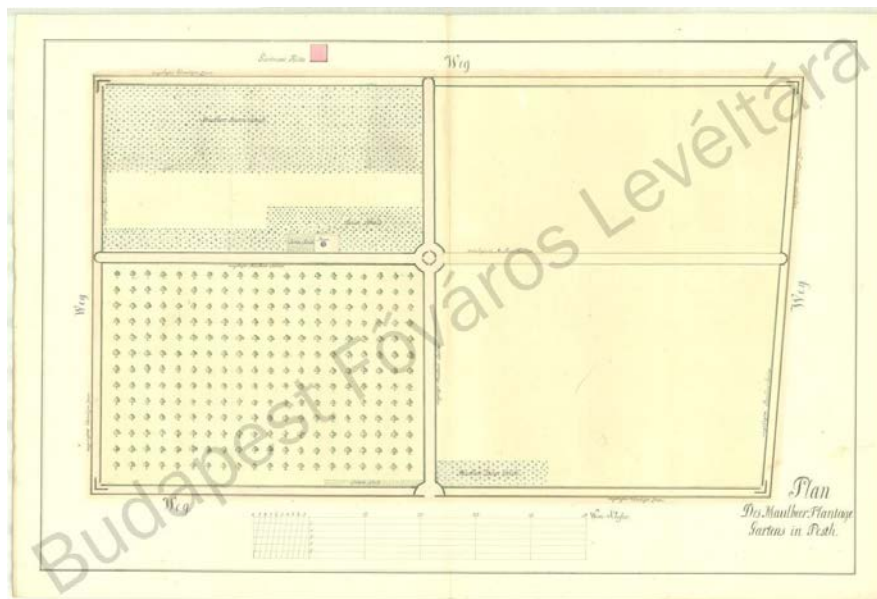
²⁶ BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. I. 1797. évi táblázat. Stolz János 1798. december 19-i jelentése.

²⁷ Uo. Boráros János és Schalkhart Ferenc Antal jelentése a pesti epreskert ügyében és ennek mellékletei. 1800. március 26.; 1800. június 23. Egy későbbi forrás ennek ellentmondva, 9481 négyszögölben adja meg a kert nagyságát: uo. Wagner Ignác selyeminspektor jelentése, 1803. október 20.

²⁸ Uo. Költségvetés az Zitterbarth Mátyás építőmester által tervezett házhoz. 1800. június 23. A költségvetést ismételt benyújtotta Pasquall Antal jelentésében. 1802. november 27.

²⁹ BFL IV.1203. A Gazdászati Bizottmány jegyzőkönyve 581/1802. 1802. december 3-i ülése és a városi tanács 1803. június 1-i határozatának kivonata.

³⁰ BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. II. Wittmässer Mátyás tanácsnok 1804. május 26-i jelentése, és a városi tanácsi erről szóló 1804. május 28-i határozata: BFL IV.1202.a 107. kötet. 494–495. p.

4. kép. Az Epreskert telepítési tabellája a 19. század elejéről (BFL XV.17.b 314.14.)

A kert történetében új korszakot hozott 1802-től Wagner Ignác, ráckevei kamarai inspektor bérletének időszaka.³¹ Ez idő alatt az epreskert lassú pusztulásnak indult és funkciója is fokozatosan átalakult. Ekkorra vált nyilvánvalóvá, hogy a terület belvízjárta jellege, nedves talaja miatt nem kedvez az eperfák fejlődésének, hamarosan nemcsak az eperfák, de az így innen kinyerhető selyemgubók mennyisége is csökkent.³² Wagner innovatívan próbálta a kertet hasznosítani, több albérlőnek adta tovább, pl. Steiner József kertész káposztát termesztett a területen.³³ A pusztuló, a vallomások szerint elgyepesedő és nem a szerződésben előírt módon hasznosított kert láttán a városi hatóságok konfliktusa állandósult Wagnerrel, Boráros János már 1805-ben az inspektor leváltását követelte hanyagsága miatt.³⁴ A megoldatlan helyzetet látva merült fel az epreskert Városligetbe való áthelyezésének gondolata: mind az egyes városi hatóságok, mind Wagner is időről időre előálltak ezzel a javaslattal,³⁵ de a tervek ezúttal is nehezen jutottak el a megvalósulásig.³⁶ A selyeminspektor legutoljára 1812-ben, a Liget új gazdájához, a Szépítési Bizottmányhoz folyamodott, amelynek ellenállásán megtört ez a kezdeményezés.³⁷ Wagner bérletét a város 1815-ban önkényesen, az előírt bérleti idő lejártát megelőzően elvette, amellyel újabb elszámolási vitát generált.³⁸

³¹ Az eredetileg huszonöt évre kötött szerződés 1802. szeptember 29-én lépett életbe. Wagner mellett eredetileg a másik bérlő, Martinelli Antal volt, aki nem sokkal később lemondott bérlői jogairól: BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. II. Pasquall Antal 1803. január 10-én kelt jelentése és ennek melléklete a 1802. szeptember 29-i szerződés.

³² Uo. Blaskovics József jelentése, 1808. március 15. és Veidinger János polgármester, illetve Koller János tanácsos jelentése, 1816. szeptember 28.

³³ BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. Pest város tanácsa a Szépítési Bizottmányhoz. 1816. április 9.

³⁴ BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. Boráros János jelentése a városi tanácshoz. 1805. július 26.

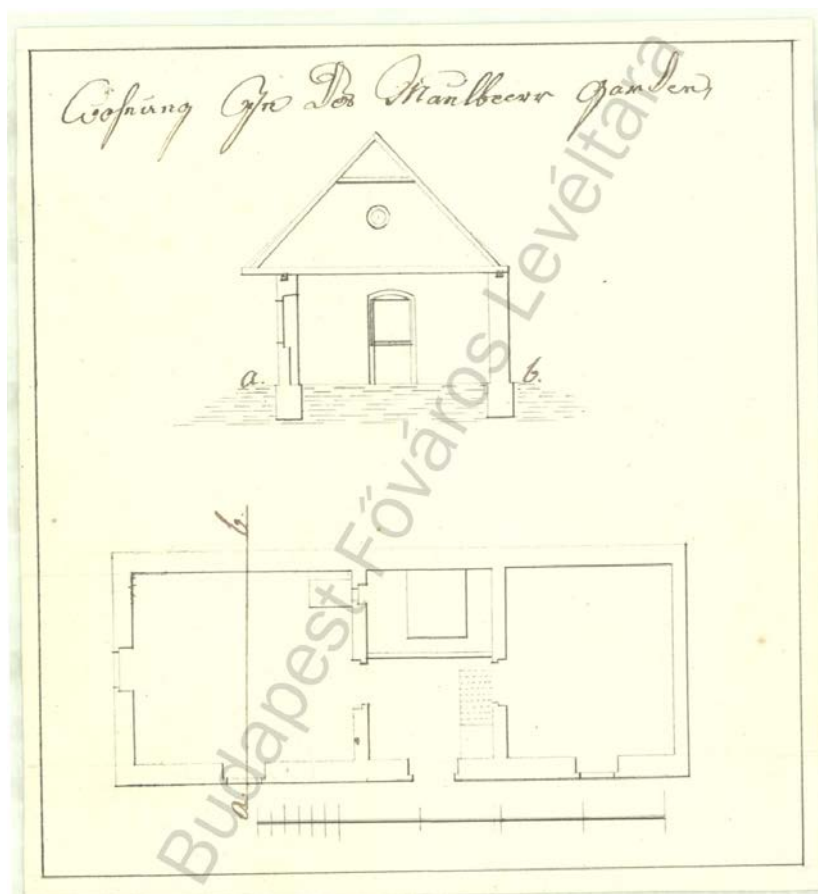
³⁵ Wagner első javaslata ezzel kapcsolatban: uo. 1804. június 10-i jelentése.

³⁶ Uo. Gabler János városgazda jelentése, 1808. március 5.

³⁷ BFL IV. 1207.b SZB 825.

³⁸ A vita a fennmaradt iratok tanúbizonysága szerint 1818-ig tartott. Erre ld.: BFL IV.1202. c Int. a.m. 2549. Németh János királyi jogügyigazgató levelei 1817. augusztus 16., 1818. április 23., 1818. november 28.

5. kép. A tervezett epreskerti kertész- vagy csőzház terve, 1800 (BFL XV.17.b 314. 13.)

Az epreskert saját kezelésbe vételét követően a városi tanács a Városliget délkeleti részén egy nagyjából tízholdas területet jelölt ki az új epreskert számára, amelyet korábban Ignaz Schenk birtokolt. Schenk korábban festőnövény (festőbuzér) termelésével foglalkozott itt, és bérelte a földdarabot a várostól. A Magyar Kamara rendeletére a városi tanács első lépésben még 1817 nyarán rendelkezett a telek városi kézbe vételéről.³⁹ A városi tanács – a Gazdászati Bizottmány javaslata alapján – 1819. április 19-én határozott az epreskert áthelyezéséről, az új ültetvény négy részre való felosztásáról és a talaj fokozatos előkészítéséről, továbbá a kert házilag történő műveléséről.⁴⁰ A régi epreskert fáinak elárverezése és az itteni eperfák áthelyezése 1821–1822 folyamán zajlott le.⁴¹ Innentől kezdve a fennmaradt források „rég”-ként emlegetik a városi díszfa csemetekertté alakuló, ma is Epreskertként emlegetett létesítményt, és különböztetik meg a Schenk-féle telken, közvetlen a Városliget szomszédságában fekvő immáron „új”-nak hívott epreskerttől.

Wagner példája nyomán a városi tanács maga is a városi epreskert többirányú fejlesztését célozta meg, annak ellenére, hogy a szabad királyi városok selyemtermelésbe való aktívabb bevonásáról a felettes kormánysszervek elméletben ekkor sem tettek le.⁴² A Wagner-bérletét követő viszonyokat megvilágító helyszíni szemle jegyzőkönyve szerint a régi epreskert

³⁹ Uo. Magyar Kamara rendelete Pest városához, 1817. május 21. és az 1817. június 18-i városi tanácsülési jegyzőkönyv kivonata.

⁴⁰ Uo. A 1819. április 19-i tanácsülési jegyzőkönyv kivonata, és a Gazdászati Bizottmány április 16-i ülésének (213/1819.) kivonata.

⁴¹ Uo. A városi tanács jelentése a Helytartótanácsnak, 1823. február 5.

⁴² A Helytartótanács például a korszakban háromszor is (1802-ben, 1807-ben, 1822-ben) kibocsátott rendelkezést a selyemtermelés emelése ügyében. Erre: Takáts 1994. 170. p.

területének egy részét a magisztrátus platánnal ültette be, míg másik részét kaszálónak használta.⁴³ Ezen kívül idővel a városi tanács az eperfák helyére, illetve mellé az itteni viszonyokhoz jobban alkalmazkodó díszfákat (így nyár-, gesztenye- és akáccsemetéket) telepített, melyek a városi közterekre, alléokra, illetve a város határába szélfogóként kerültek kiültetésre a későbbiekben.⁴⁴ A köztéri fapótlásra annál inkább volt szüksége Pestnek, mert mint Podmaniczky Frigyes visszaemlékezéséből is ismert, 1830 telén, a városligeti fasor fáit kivágták, hogy ezeket a városi szegénység között tűzifaként osszák szét.⁴⁵ Boráros Jánosnak két későbbi jelentéséből derül ki, hogy a város tűzifa-szükségletének részleges kielégítését is szolgálhatták a két epreskertben vágásra érett fák, továbbá a nyárfa rendszeres eladásával a város maga is bevételre tehetett szert. Az új epreskert egy részét Boráros javaslatára körtefával ültették be. Ezeket a városi elítéltek munkájával tervezték megművelni.⁴⁶

6. kép. Joseph Dorffinger: Pest belterületének áttekintő térképe a Városligettel, rajta a régi és az új epreskert ábrázolásával ([BFL XV.16.b.221/6](#))

Az új kerthez szükséges infrastruktúra kiépítése a forrásszűke miatt vontatottan haladt: 1818-ban rendelkeztek a kút létesítéséről, de a Zitterbarth Jánossal készített terv alapján megvalósítandó csőszház építését pénzhiány miatt elhalasztották.⁴⁷ A terv megvalósítása 1822–23 folyamán ismét napirendre került, ám arra hivatkozva, hogy az epreskerti csőszök Strassenreiter András józsefvárosi bíró közeli szőlőkben levő házacskájában kapnak szállást,

⁴³ BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. Magyar Kamara átirata Pest városához (1816. október 23.), benne a kiküldött bizottság szeptember 19-i jelentése.

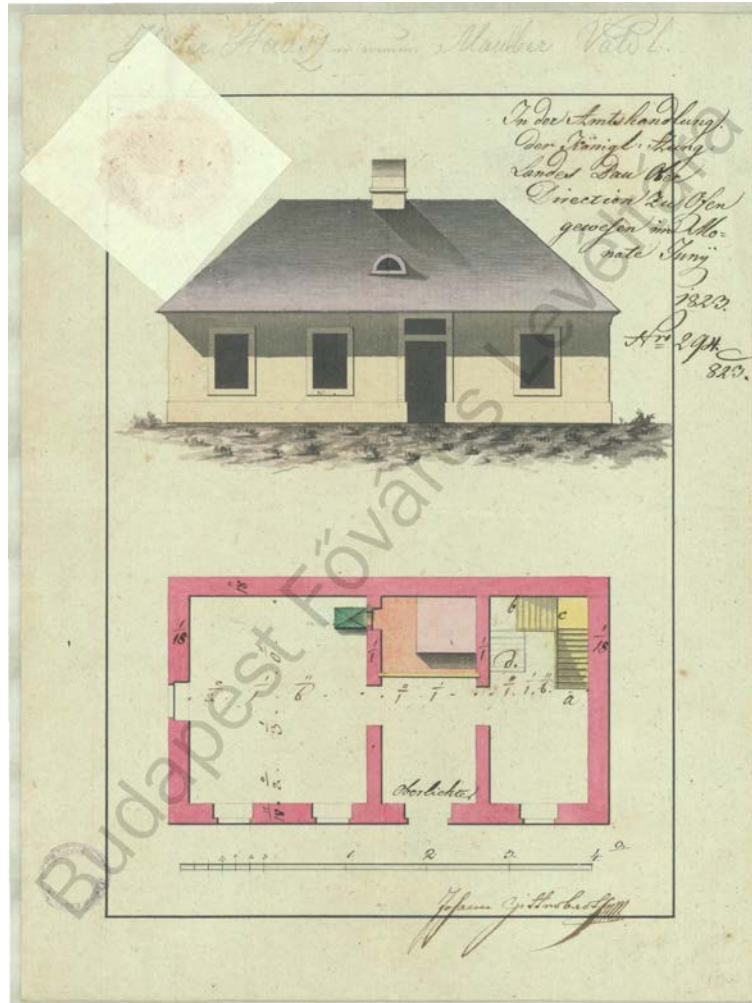
⁴⁴ Uo. 1816. július 13. Pest város jelentése a Magyar Kamarához, és 1829. május 15-én a választott polgárság által faültetés ügyében kiküldött bizottság jelentése.

⁴⁵ Podmaniczky 1887. 28. p.

⁴⁶ BFL IV.1202. c Int. a.m. 2549. Boráros János két betérjesztése a tanácshoz, 1827. november 4., 1830. április 23., a körte termeléséről: uo. a városi tanácsülési jegyzőkönyv kivonata, 1827. november 24. (7908/1827.sz.)

⁴⁷ BFL IV.1203. Gazdászati Bizottmány 1818. február 27-i jegyzőkönyve, 101/1818. sz.

nekik külön házat építeni felesleges, így a Gazdászati Bizottmány és a választott polgárság testülete az ötletet ismét megvétózta.⁴⁸

7. kép. Az „új epreskert”-be tervezett, Zitterbarth János szignójával ellátott csőszház terve, 1823. (BFL XV.17.b 314. 15/a.)

A selyemhernyó-tenyésztés egyfajta utóvirágzását hozta magával az 1840-es évek. Az epreskertet 1841-től bérlő itáliai származású Battisti Józsefnek⁴⁹ és a reformkori közszellemnek köszönhetően a magánszemélyek kedve és érdeklődése megnőtt az eperfaültetés és a selyemtermelés iránt.⁵⁰ A selyemtermelés magyarországi propagálását ebben az időben a témának külön könyvet (A selyemről, 1840) szentelő Széchenyi István gróf és Bezerédj István indították el, akik birtokaikon epreskertet, megyéjükben külön selyemtermelési egyesületet alapítottak.⁵¹

⁴⁸ BFL IV.1203 7. kötet, 1128/1824, és a választott polgárság levele a Gazdászati Bizottmánynak, 1824. november 29.: BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549.

⁴⁹ BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. Pest város tanácsa a Helytartótanácsához Battisti József szerződésének jóváhagyása ügyében, 1841. július 10.

⁵⁰ A pesti fejleményekre lásd az erről szóló 1850. február 10-i jelentést: BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549.

⁵¹ Für-Pintér 1989. 310–312. p., Takáts 1994. 171. p.

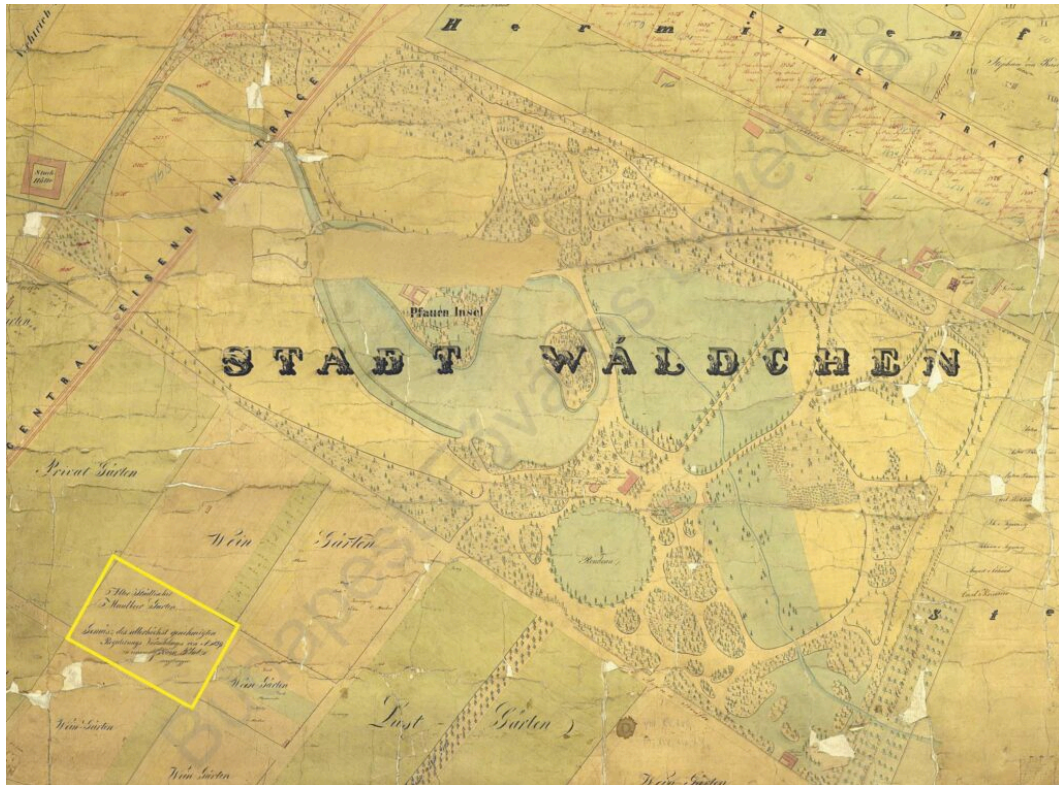

8. kép. [Gróf Széchenyi István: Selyemrül \(Pest, 1840\)](#)

A modern nagyvárossá váló Pesten egy 1850-es jelentés tanúsága szerint már egyre kevesebb tere maradt a selyemtermelésnek, ezt bizonyítja, hogy az éves termelés – noha az eperfalevelet a Pest melletti szentlőrinci pusztáról is szállították – a korábbiaknak csak töredéke volt: 40–60 font között ingadozott. A hazai csekély feldolgozóiparnak köszönhetően az így előállított nyersselymet is bécsi nagykereskedők vásárolták fel. Nagy károkat tettek a pesti eperfákban a szabadságharc hadműveletei és a katonaság átvonulásai 1849 folyamán. A leírás készítői a selyemgubó előállítás hátramaradottságának egyik fontos okaként továbbra is a lakosság e téren való tudatlanságát és szorgalmának hiányát emelték ki.⁵²

⁵² BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. 1850. február 10-i minisztériumnak küldött jelentés.

9. kép. Erhard Ágoston: A Városliget és környékének (a mai Hungária körút–Nagy Lajos király útja–Gyarmat utca közötti terület) szabályozási, telekosztási terve, rajta a régi és az új Epreskert ábrázolásával. ([BFL XV.16.b.229/12](#))

Összességében az 1771-ben Józsefvárosban létrehozott, majd a Terézváros peremén található Városerdőbe 1794 táján áttelepített, később 1819-ben a Városliget mellé áthelyezett epreskertek története rávilágít, hogy e kertek – noha Mária Terézia és II. József gazdaságpolitikájának jegyében, a központi kormányhatóságok kezdeményezésére és rendeletei nyomán jöttek létre – művelésük a későbbiekben mégis szervesen beilleszkedett a városgazdálkodás többi ágába. A magyar selyem számára kedvezőtlen gazdaságpolitikai fordulatot, I. Ferenc (1792–1835) trónra lépését követően az 1790-es évektől a selyemgubó előállítás is egy időre lehanyatlott.⁵³ A kerteknek azonban faiskolákként a reformkorban városszépítési jelentőségük is lett, miként ez más városokról, így például Székesfehérvárról és epreskertjéről is elmondható.⁵⁴ Az addig árokkal és sövénykerítéssel határolt régi epreskert nagyközönség számára való megnyitásának, átjárhatóvá tételének a Szépítési Bizottmány által készített 1839-es javaslata is jelzi, hogy – a városrendezés objektív szükségletei mellett – a kert egy formálódó nagyvárosban már rekreációs értékkel is bírt a természeti környezettől egyre inkább elszakadó városlakók számára.⁵⁵

⁵³ Kósa 1939. 178. p.

⁵⁴ Egy jól feldolgozott példa: Kállay 1989. 134–136. p.

⁵⁵ BFL IV.1207.a 2283/1839. 1839. október 6-i ülés, és az ezzel kapcsolatos felmérő munkáról: BFL IV.1207.b SZB 8423.

Levéltári források

Österreichisches Staatsarchiv, Finanz-, und Hofkammerarchiv, Kommerz-Ungarn (ÖStA FHKA KU)

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

IV.1202.a Pest Város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek, 1688–1872.

IV.1202.c Pest Város Tanácsának iratai. Rendeletek és felterjesztések (Intimata, mandata et repraesentationes), 1687–1847.

IV.1202.k Pest Város Tanácsának iratai. Vegyes céh-, és iparügyek, 1742–1870.

IV. 1202. pp Pest Város Tanácsának iratai. Lajstromozatlan tanácsi iratok, 1709–1873.

IV.1203 Pest Város Gazdasági Bizottmányának iratai, 1802–1873.

IV.1207.a Pest Város Szépítési Bizottmányának iratai. Jegyzőkönyvek, 1808–1858.

IV.1207.b Pest Város Szépítési Bizottmányának iratai. Iratok, tervek, 1804–1861.

Felhasznált irodalom

- Eckhart 1922.   Eckhart Ferenc: *A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában*. Budapest, 1922.
- Für–Pintér 1989.   *Magyar Agrártörténeti Életrajzok. R–ZS*. Szerk.: Für Lajos–Pintér János. Budapest, 1989.
- Gárdonyi 1930.   Gárdonyi Albert: Városszépítési törekvések Pesten József nádor előtt. In: *Historia* 3. (1930). 7–9. sz. 153–160. p.
- Illéssy 1897.   Illéssy János: A selyemtenyésztés állapota Magyarországon 1771-ben. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 4. (1897) 321–330. p.
- Katona 2000.   Katona Csaba: Boráros János a pesti várospolitikában. *Honismeret*. 28. (2000) 2. sz. 52–56. p.
- Kállay 1989.   Kállay István: *A városi önkormányzat hatásköre Magyarországon 1686–1848*. Budapest, 1989.
- Kósa 1939.   Kósa János: A budapesti selyemipar kialakulása. In: *A Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve* 8. (1939) 125–178. p.

- Nagy 1975. Nagy Lajos: Budapest története 1686–1790. In: *Budapest története III. A török kiűzésétől a márciusi forradalomig*. Budapest, 1975. 29–254. p.
- Podmaniczky 1887. Podmaniczky Frigyes: *Naplótöredékek 1824–1886. I.* Budapest, 1887.
- Siklóssy 2015. Siklóssy László: *Repülőhíddal a Városligetbe*. A bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Hídvégi Violetta. Budapest, 2015.
- Takáts 1994. Takáts Rózsa: Adalékok a magyarországi selyemhernyó-tenyésztés történetéhez. In: *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1992–1994*. Budapest, 1994. 163–194. p.

Impresszum

Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára
A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3-5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin

Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternovác Bálint,
Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3-5.; 1554 Budapest, Pf. 41.

e-mail: mozaikok@bparchiv.hu

ISSN 2939-6921